

En resa till sillens och sagornas ö

Vad får en yngling på 16 år att kasta sig ut i ett så chansartat äventyr som Islandsfiske? Arv eller miljö eller kanske någonting annat? I det här fallet var det nog miljön som avgjorde spørsmålet. Född vid Brofjordens strand såg jag dagligen skutor och andra fartyg lasta sten till när och fjärran. Många av dessa, kuttrar och galeaser gick under sommar- och tidiga höstmånader till Island enkom för att fånga den begärliga sillen som rätt preparerad kom att utgöra den kanske förnämsta delikatessen bland julbordets läckerheter.

År 1951 var det min tur att pröva på det ovissa som hägrade, ett för mig helt nytt sätt att leva och jobba. Genom en skeppare, ”Oskar på Falken” fick vi veta att kuttern EIRA behövde folk, En annan Rixöpojke, Elving Hermansson och jag fick hyra, anställda pr. telefon! Elving var vetaran, han hade deltagit i fisket redan 1949.

En söndag i början av juli 1951 kom vi till Skärhamn. Bussen var något försenad men fram kom vi. I ett myller av skutor hittade vi EIRA. Den största förändringen stod inkvarteringen för. Skansen blev vårt hem, den var ganska rymlig. Fyra hål i skotten ledde in i ”the sleeping bunk”. På durken stod en något rostig kamin på tre ben, ett bord och bänkar under kojerna.

Redan på måndag gick premiärturen som fiskare mot Göteborg. Vi var då sju man, den åttonde skulle komplettera i Götet. Salt och tomtunnor fyllde snabbt kutterns inre. Den åttonde mannen, Ivar Karlsson, född i Lysekil embarkerade i sällskap med en känd demimond, Strump-Lisa som erbjöd sina tjänster till den som var hugad.

Ivar Karlsson, 53 år var liksom jag debutant i yrket. Ivar, en man med bohemiskt sinnelag hade tidigare uppträtt som sångare och trollkarl med ett ambulering zigenarsällskap där han uppträdde under artistnamnet Ivaloff. Besättningen i övrigt var Sigvard Tallvik, skeppare, Kalle Lothsson bästeman, Tage Persson, två bröder från Uddevalla, Karl och Stig Andersson, Elving och jag.

EIRA var en stabil kutter som tidigare burit namnet ENAVANT, byggd i England i slutet av 1800-talet. Maskinen var en 130 Hk. Skandia, eller två 65-or Skandia som termen löd, den gick bra ända till hemresan. EIRA ägdes av ett partrederi som bestod av Lennart Pettersson Bleket, Isak Andersson, avliden 1996 vid den aktningsvärda åldern av 102 år! Den tredje redaren John Berntsson gemenligen kallad Jôhn deltog mest som sleeping partner. Skeppshandlare Gilbert Ruckman stod för provianteringen. Proviant och drivmedel (bunkers) borgades och skulle betalas vid hemkomsten. Slog fisket slint kunde man genom detta system bli skyldig pengar i stället för att tjäna storkovan.

När förberedelserna var klara började resan västerut. Ett Skagerrack på sitt sämsta humör mötte oss, en hård kuling från väst gjorde att jag och några andra small av i Ulriks sällskap. Slutgiltigt kändes situationen som om man satt sin sista potatis och om någon t.ex. gett ett så tvivelaktigt råd som att hoppa i sjön hade man nog följt uppmaningen!

Kursen var satt på Oxøyr fyr vid Kristiansand, vidare runt Lindesnäs till Farsund där vi gick iland och slickade våra sår. Sjösjukan förvandlad till en hägring som sedan aldrig återkommit.

I Farsund njöt vi Coca-Cola, en i Sverige förbjuden dryck. Vidare såg vi en film som jag glömt vad den hette, men det bestående minnet var att den spelades med fem pauser och att Vilda Västern tämjdes på sedvanligt sätt.

Skeppet seglade vidare i den förunderligt vackra norska skärgården, Skudesneshavn på södra Karmø är en plats som får många besökares hjärta att slå ett extra slag. I Haugesund kompletterade vi salt och tunnor – de norska kaggarna var av bättre kvalitet än de svenska. Den stora bron mellan Haugesund och Karmø var ännu inte byggd, en liten färja, ungefär som en omnibuss uppehöll trafiken däremellan. På torget i Haugesund avnjöt vi kaffe och blötekake i sällskap med käcka och hurtiga jänter som på kvällen visade oss Haugesunds ”Liseberg”, en trevlig dansplats. Tyvärr dansade våra moatjéer bara jitterbug som vi inte behärskade. Den längsta etappen nalkades, den mellan Haugesund och fiskeplatsen. C:a tre dygn tog den distansen till farvattnen i Nordatlanten, nord om Grimsøy på Islands norra kust. Den trippen gick bra. Nu fungerade vakterna, d.v.s. varje man kunde ta sitt jobb, kocken Karl Andersson gjorde dagtid, vi andra var indelade i vakter 3-6, d.v.s. vakt tre timmar och lediga sex. Att lära sig kompassen var en av uppgifterna, och att styra rätt var inte det lättaste.

Framme på fiskeplatsen började vi med att sätta garn, drivgarn-ihopbenslade i en länk om ca 60. EIRA lades bi, man driver ut garnen med hjälp av vind och ström med skutan alltid i lä. Länken hölls upp av blåsor, en för varje garn, som ett pärlband spred länken ut sig! Blåsorna var fästa i en grov gräströss som i sin tur höll uppe garnen. Den undre telen med blytyngder stod på ca. 15 famnars djup.

När garnen var satta släckte man ut ytterligare tross för att dämpa fartygets rörelser i länken. Natten delades upp i garnvakter, ca 40-50 minuter. Skutan skulle alltid ligga i lä av länken. Ändrades detta av vind eller ström var det garnvaktens åliggande att purra ut i första hand skepparen, för att starta upp maskin och backa ur det nödläge som uppstått.

Utpurrning kl. 0430. Sista garnvakten kokade kaffe. Winschen, en Lidan med frislagsregulator, startades. Detta kunde ha sina problem då det är vanskligt att tända blåslampan i den aldrig vindstilla omgivningen. Vid femtiden stod alle man startklara på däck. Det spännande första draget skulle just börja. Sätter garnen gör man på styrbordssidan och drar dem på motsatta relingen. Via nocken på winschen drar man in gräströssen. Efter hand kommer garnen över en rulle även den driven av winschen in och dras över lastluckan som är uppbyggd till sillbinge. De som drar står om styrbord och garnen växer i en hög under dem. Denna hög saltas regelbundet för att motverka kemisk reaktion, ”garnen bränner”. Denna olägenhet upphörde när man införskaffade nylongarn.

Fiskelyckan är usel. Den första månadens fångst är 16 tunnor av beräknad full last av 625!

Varje tunna är kontrakterad av Frans Witte & Co. Till ett innehåll av 95 kg. saltade produkter, d.v.s. ca 350 sillar per tunna. För att sillen skall ”ta” salt nackas den. I sårytan som uppstår tränger saltet in. En nybörjares fråga till kocken lät ”kan du inte steka sillar till middag”? Svaret var att detta låter sig inte göras. Sillen är så fet att den smälter bort i pannan. Bara benet blir kvar!

Annan fångst i garnen kan vara stora granna torskar, en del av dem 25 kilos klass. Tyvärr var det ingen som tog vara på dessa, de skulle ha varit ypperliga att salta ner. Maneter i storleken en meter i diameter och större följde med. Dessa är dock inte så eldiga som våra små här vid kusten. Jo får man dem i ögonen känns även dessa.

Blev vädret för dåligt brukade man angöra Siglufjordur, en hamn på norra Island, en sillens Klondyke. Kanske inte den mest trivsamma plats på vårt firmament, men bra som rekreation för trötta fiskare.

Den stora betydelse som Islandsfisket utgjorde kan belysas av att svenska staten bekostade ett understödsfartyg. Det här året var det minsveparen BREDSKÄR som servade de svenske. Vår post gång förmedlades av B. liksom telegram och telefoni, radiotelefon i fiskebåtarna var ovanligt vid den här tiden. Enstaka enheter hade installerat denna nymodighet på gott och ont. Nackdelen kunde vara att skepparen tog som ett heltidsjobb att sköta anläggningen. Därmed gick en man ur teamet bort och de övriga fick slita desto mera.

Ett bestående minne är en kiosk, liknande dagens gatukök. Island har som bekant många får. Rökta fårskallar hängde överallt på väggarna och de infödda spisade dessa med synbar förtjusning. Själv vågade jag mig inte på denna delikatess. En god sak var de badhus vi fick använda för en billig penning. Varmvatten har man ju nästan gratis på Island, och hygien på en fiskebåt var inte den bästa med kronisk brist på färskvatten. Händer, fötter och ansikte vaskades i saltvatten!

Tiden led och de dåliga fångsterna bestod. Skulle det bli en bomresa? I mitten av augusti ändrades dock läget radikalt. Norrmännen hade upptäckt nya fångstplatser öster och nordöst om Island och som en hungrig vargflock följde alla övriga efter. Nu stod lyckan bi, 50-60 tunnors fångst varje dag, samma lördag som söndag. För mycket sill i garnen, s.k. ”grismål” är fiskarens mardröm. Sönderrivna redskap och länken så tung att winschen inte orkade dra in den. Sillen du kanske lyckas bärga är misshandlad och olämplig för saltning. Ett mardrömsscenario!

Efterhand fisket flyttade fick vi en ny bas, Seydisfjordur på östra Island, en plats något mera uppskattad än den förra. Fisket gick som sagt lysande på slutet. I sista sättet när nästan alla tunnor var fulla fick vi så mycket sill, när tunnorna var fulla saltade vi i presseningar.

Hemresan anträdde. Det var då olyckan inträffade. Skandian skulle smörjas varje timme då lubrikatorn (smörjoljedistributör) tarvade fyllning. Detta var Ivaloffs jobb. Hans handskar var bemängda med sillflask (fiskfjäll) och mycket av detta följde med ned i luben med katastrof som följd. Ram-och vevlagren på Skandian skar! Vi skulle ha sällskap med NORDKAP men dessa försvann snart vid horisonten. Det blev att segla. Efter elva dygn kunde vi skymta den norska kusten. Ingen visste var vi fanns!

Då hade vi lyckan att få igång maskinen igen, mest tack vare Elvings heroiska arbete. Elving med hjälp av Sigvard och Kalle fick ut de skadade lagren, stöpte om och skavde in lager med ytterst provisoriska hjälpmedel. En bragd!

EPILOGEN PÅ RESAN.

Vi kunde gå med 3-4 knops fart mot normalt 8, allt gick bra. I Skärhamn hade man börjat undra. Vi var ju bortåt tre veckor försenade. De som skrattade när vi började resan tystnade när vi kom hem med full last och ett avklarat maskinhaveri. En som inte skrattat före var den gamle hamnmästaren Anders Andersson. Han fick oss juniorer att skratta i stället och var oss behjälplig på alla de vis.

Lasten lossades i Göteborg. Vi hade backat på presenningssillen i tunnorna och fick tre kg. övervikt!

Hade man fortsatt drivgarnsfisket i stället för de enorma trålar och vader som kom i bruk tror jag aldrig man fiskat ut beståndet av den bästa sill som överhuvudtaget fanns att tillgå. Slutligen tror jag att fiskevårdande myndigheter tar sitt förnuft tillfånga och får slut på det utrotande fisket, så att vi även i fortsättningen kan njuta av den utsökta Islandssillen avslutar John Blad.